

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Say 1 Issue 33 • Nisan April 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut603>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Âşık Veysel'in Şiirlerinde Episodik Yansıma Olarak "Dönüm Noktası Belleği"

"Turning Point Memory" As Episodic Reflection in Âşık Veysel's Poems

Öz

Hatırlama ve unutma gibi çeşitli zihinsel olayların yaşanması belleğe bağlı olarak gelişmektedir. Kişinin öz yaşamındaki olayların hatırlanması işlevi otobiyografik bellek kavramı ile karşılanmaktadır. Otobiyografik bellek ise yaşanan her türlü duygu, duyu ve bilişsel olaylarımızın hatırlanmasıdır. Âşık Veysel, eserlerinde kimi zaman kendi başından geçen kimi başkalarının hayatlarından duyduğu veya öğrendiği olayları işlemiş olan âşığın şiirlerinde bu bakımdan hayattan izler görmek mümkündür. Âşık Veysel'in hayatı incelendiğinde her insanın hayatında olduğu gibi Veysel'in hayatında da belli başlı dönüm noktaları olduğu görülebilir. Hayatındaki bu dönüm noktaları dört başlık altında toplanabilir. Âşık Veysel'in ilk sazını eline alması, ikinci eşi ile karşılaşması, akıl hocasını bulması ve ilk deyişini söylemesi âşığın hayatındaki öncelikli kırılma noktaları olarak göze çarpmaktadır. Âşık Veysel, hayatındaki bu dönüm noktalarını şiirlerine de yansıtarak bu anılarını ölümsüzleştirmiştir. Hayatının seyrinin değişmesine vesile olan bu olayların her bir anını unutmamış ve gerek röportajlarında gerekse şiirlerinde kayıt altına almış ve işlemiştir. Otobiyografik (episodik) bellek örneği olarak incelenebilecek bu tür şiirleri Âşık Veysel'in duygusal, duyuşsal ve bilişsel hatıralarının birer vesikası niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada Âşık Veysel'in hayatındaki ilklerden ziyade dönüm noktaları üzerinde durulacaktır. Bahsi geçen kırılma süreçlerinin devamında süre olayların en temel sebebi bu dönüm noktaları olarak görülmektedir. Âşık Veysel'in hayatı ile şiiri arasında eşzamanlılık olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hayattan izler taşıyan şiirleri tespit edilerek otobiyografik bellek açısından okunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, Otobiyografik (episodik) bellek, Şiir, Dönüm noktası.

Abstract

Various mental events such as remembering and forgetting develop depending on memory. The function of remembering the events in one's own life is met by the concept of autobiographical memory. Autobiographical memory is the recollection of all kinds of emotions, sensations and cognitive events experienced. Âşık Veysel in this respect, it is possible to see traces of the life of the minstrel, who sometimes wrote about events that he experienced or heard or learned from the lives of others in his works. When Âşık Veysel's life is examined, it can be seen that there are certain turning points in Veysel's life, as in the life of every person. These turning points in his life can be grouped under four headings. Âşık Veysel picking up his first saz, meeting his second wife, finding his mentor and uttering his first verse stand out as the primary breaking points in the minstrel's life. Âşık Veysel immortalized these memories by reflecting these turning points in his life in his poems. He did not forget every memory of these events that changed the course of his life and recorded and processed them both in his interviews and in his poems. These types of poems, which can be examined as examples of autobiographical (episodic) memory, are documents of Âşık Veysel's emotional, sensory and cognitive memories. This study will focus on the turning points rather than the firsts in Âşık Veysel's life. These turning points are seen as the main reason for the ongoing events in the continuation of the mentioned breaking processes. It is seen that there is a parallelism between Âşık Veysel's life and his poetry. In this context, his poems bearing traces of his life will be identified and read in terms of autobiographical memory.

Keywords: Âşık Veysel, Autobiographical (episodic) memory, Poetry, Turning point.

Tuğçe Erdal*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doç. Dr.

Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat

Fakültesi, Yozgat /Türkiye

Elmek: tugceisikhan@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-1687-9171

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 23.01.2024

Kabul Tarihi: 24.01.2024

E-yayın Tarihi: 30.04.2024

Atıf/Citation:

Erdal, T. (2024). Âşık Veysel'in Şiirlerinde Episodik Yansıma Olarak "Dönüm Noktası Belleği". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (33), s. 87-99.

Giriş

Kısa ve genel bir tanımı ile "kişinin tüm yaşamının muhafaza edildiği bellek" otobiyografik bellektir. Bellek üzerine çalışan önemli araştırmacılardan Endel Tulving, dışarıdan gelen bir uyarana cevaben ya da kendi zihinsel inisiyatifimizle hatırlayabildiğimiz ve dillendirebildiğimiz "açık bellek" öğelerinin iki kısma ayrıldığını savunmuştur (Tulving, 1983). Tulving'e göre "açık bellek, episodik (öyküsel) ve semantik (anlamsal) olarak adlandırılan iki farklı sisteme sahiptir. Episodik bellek, bir insanın geçmişte yaşanan olayları hatırlamasını sağlar. Semantik bellek ise bir hatırlama sürecinden çok bir bilme sürecidir; kısacası kendimize ve dünyaya dair genel bilgilerimizin bir bütünüdür" (Tulving, 1985; 2002). Conway vd. göre "yaşantılar belleğe başlıca iki yapı ile kaydedilir" (Conway, Pleydell-Pearse, 2000, s. 272). Sarp ve Tosun bu yapıları "bunlar yaşantıların sözel olmayan kayıtları ve yaşantıların sözel kayıtlarıdır. Yaşantıların söze dökülemeyen kısmı görüntüler, sesler, kokular, tatlar, dokular, hisler, duygular vb. gibi duyusal-duygusal bilgilerden oluşur. Bu yapıya "epizodik bellek sistemi" adı verilmiştir. Otobiyografik bellek sisteminin söze dökülebilir kısmı ise, yaşantılarla ilgili özelden genele doğru ilerleyen bilgiler kümesinin bir yapısı olarak açıklanmaktadır." şeklinde detaylandırmaktadır (Sarp ve Tosun, 2011: 450). Conway vd. göre "bu iki yapının etkileşimi sonucu bütüncül bir yaşam öyküsü şeması (life story schema)" oluşur (2004: 499)

Tulving, "kendiliğini bilme farkındalığının" otobiyografik hatırlamayı diğer hatırlamalardan ayıran en önemli yönlerden biri olduğunu tespit etmiştir. Yani kişi, geçmiş bir zamandaki olayın kendisi tarafından yaşandığının farkındadır (1985). Otobiyografik belleğimiz sayesinde, zihnimizde tutarlı bir benlik temsili ve hissi oluşturabiliriz. Bu sebeple otobiyografik bellek insan için çok önemlidir (Bluck ve Levine, 1998; Brewer, 1986; Howe ve Courage 1997; Klein, 2001; Klein, vd., 2002; Nelson, 1997; Rybash, 1999). Ayrıca otobiyografik bellek araştırmaları, geçmiş deneyimlerimizin bugün ve gelecek için yaptığımız planları etkilediğini (Pillemer, 1998; Rybash, 1999) ve sosyal ilişkilerimizi geliştirip güçlendirdiğini göstermektedir (Cohen, 1998; Nelson, 1993; Pillemer, 1998; Rybash, 1999). Özetle "otobiyografik bellek olarak kavramsallaştırılan sistem; içeriği, yapısı, organizasyonu, işlevleri ve hatırlama özellikleri göz önüne alındığında, karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahiptir" (Uzer, 2023: 52).

Yukarıdaki bilgiler ışığında Âşık Veysel'in hayatı, vermiş olduğu dergi ve gazete demeçleri üzerinden anıları ile şiirlerinden hareketle otobiyografik (episodik) bellek bağlamında okunacaktır. Veysel'in babasının kendisine bağlama getirmesi, ikinci eşi ile karşılaşması, Ahmet Kutsi Tecer ile tanışması ve ilk deyişinin söylemesi olmak üzere hayatının bütününde belli başlı dört dönüm noktası olduğu söylenebilir. Söz konusu bu anlar, Âşık Veysel'in hayatının değişmesine sebep olmuş, yaşam akışına yön vermiş anlar olarak önemlidir. Bahsi geçen bu anıların öncesi ve sonrası âşığın hayatına etkisi derecesi özellikle episodik belleğinde yer alan hayatının dönüm noktaları/kırılma anları, anıları ve şiirleri özelinde incelenecektir.

1. Babasının Veysel'e İlk Bağlamasını Getirmesi (1903-1904?)

Veysel için hayatının ilk dönüm noktası babasının kendisine saz getirmesiyle başlar. Bu sazla birlikte Veysel'in görme engeli sebebiyle içinde bulunduğu melankolik

ve kederli duygu durumunda bir iyileşme görülür. Veysel, artık kendini dinlemek yerine sazıyla meşgul olmaya bütün acısını kelimelere dökerek içinden atmaya başlayacaktır.

1901 yılında yedi yaşında iken biri çiçek hastalığında diğeri ise bir kaza sonucu her iki gözünü de kaybetmiştir. Kendisini köşeye bağlanmış ve muhtaç olarak hisseden ve on-on bir yaşına gelmiş olan Veysel'in bu durumuna çok üzülen babası karşısına bir gün elinde bir saz ile çıkar. "Babası sık sık Söbalan köyünün yakınındaki Ortaköy'de bulunan Mustafa Abdal tekkesine gitmektedir. Bir gün bu tekkenin yöneticisi olan Hasan Baba, Veysel'in nasıl olduğunu sorunca, Karaca Ahmet'ten "bir süpürgeyi saz gibi eline alıp türkü, deyiş çığırıyor, sesi de pek yanık cevabını alır. Bunun üzerine Hasan Baba tekkedeki üç telli kırık bir sazı Veysel'e götürmesi için verir." (Alkan, 1994: 18; Kaya, 2004: 4). Babası "Oğlum, bu sana bir eğlence, çalıp öğreneceksin" diyerek verir (Özen, 1998: 13; Yalçın, 2000: 33)

"Soyumuzda saz çalan kimseyi duymadım. Köyümüzde vardır elbet...Zaten o zamanlar her köyde bir âşık vardı. Dokuz-on yaşlarımda vardım. Gözlerimi kaybettikten sonra babam oyalansın diye sazı getirip önüme koydu. Sazın ne olduğunu bilmiyordum ya. Devamlı olarak çalışmaya teşvik etti. Ama ben bir türlü beceremiyordum, iki de bir akordu bozuyordum. Başkaları çalarken hoşuma gidiyordu. Adeta sazın içine girmeye çalışıyordum. Esas bana sazı Çamşahlı Ali Ağa öğretti. Hem bizim bostanda çalışır, hem de benimle meşgul olurdu. Sonra Molla Hüseyin'in emeği çoktur. Başlangıçtan sona kadar ben bozdum o düzeltti. Ancak akort etmeye başladıktan sonra zevk duydum." (Aslanoğlu, 1964: 9).

Emin Karakuş'un "Saza nasıl başladın?" sorusuna Veysel; "Buna da gözlerim sebep oldu, gözlerim kör olunca yapacak iş kalmamıştı. Bütün hane halkı sessiz, sessiz bu zavallı hâlime ağlıyor, içlerini çekerek, gözyaşı döküyorlardı. Ben bunları görmüyor, işitmiyorum, fakat hissediyordum. Bir gün babam bana bir saz getirdi. Bununla oynayıp avunmamı söyledi. Elime sazı aldım. Beceremedim." (Karakuş, 1949: 8) şeklinde cevap verir. Karaca Ahmet, sazı Veysel'e oyalansın diye verdiğini söyler ancak ondan bu saz ile ilgili daha fazla beklentisi vardır. Zira anne ve baba olarak kendileri bu dünyadan göçtükleri vakit bu sazın Veysel'in kendisine ve kuracağı ailesine bir ekmek kapısı olmasını ummaktadır. Âşık Veysel, Suat Taşer ile yaptığı bir röportajda "Oyundan da işten de nasipsiz kaldığımı gören ve bu halime çok üzülen babam, gönlümü oyalayayım diye bir gün bana bir saz getirdi ve: 'Belki günün birinde bir mecliste sana da bir yer veren olur' dedi. İşte o günden sonra saz elimden düşmez oldu" (1950: 2) diyerek sazı ilk eline almasını anlatır. İlerleyen yıllarda bir şiirde bu anısını yeniden hatırlayarak aşağıdaki dördlükte terennüm eder.

...

Bağlandım köşede kaldım bir zaman

Nice kimselere dedim el'aman

On-on beş yaşıma girince heman

Yavaş yavaş düzen ettim sazımı

... (Kaya, 2004: 300).

Veysel, artık on beş yaşındadır ve saz çalma becerisini epeyce geliştirmiştir. Bozduğu ancak yapamadığı akort ayarını da tutturmayı başarmıştır. Sazı ilk kez eline aldığı günden itibaren hayatının bundan sonraki safhası değişmeye başlayacak hatta kederini, üzüntüsünü unutacak kadar hayata bağlanacak, bir amacı ve hayali olacaktır.

2. İkinci Eşi ile Karşılılaşması (1928)

Veysel'in hayatındaki ikinci dönüm noktası ile ikinci eşiyle tanışması olmuştur. Veysel için 1919 ve 1927 yılları zorluk ve acı olaylarla doludur. Bin bir umutla 1919 yılında evlendiği ilk eşi Esmâ'dan olma bir oğlunu ihmal neticesinde kaybeder, 1921 yılında önce annesini sonra da babasını kaybeder, 1927 yılında eşi Esmâ yanlarına aldıkları yardımcıları ile kaçar ve arkasında bıraktığı altı aylık bebeği de bakımsızlıktan vefat eder. Bu olaylar Veysel'in gönlünde çok derin yaralar açmıştır. Artık köyü kendisine dar gelmeye başlamış, bir yandan utanç diğer yandan yas içinde alıp başını gitmek istemiştir. "Belki biraz açılırım, rahatlarım" düşüncesi ile Sivrialan'dan ayrılmaya karar verir. Veysel'in kendi aktarımı ile "Böylece yapayalnız kalınca artık dayanamadım, değneğimle ekmek kesemi hazırladım, gözüm Âşık İbrahim'le tuttum yolu... Diyar diyar bağrıma taş basarak gezdim..." (Eröz, 1936: 23). Enver Gökçe ise şunları aktarır; "Veysel artık âlemden, bu diyardan uzaklaşmak, göçmek isteyen bir ruh haleti içindedir. 1928'de en iyi arkadaşı olan İbrahim ile Adana'ya gitmeye karar verirler. Fakat Sivas'ın Karaçayır köyünde Deli Süleyman isminde birisi âşığı bu ilk seyahatinden vaz geçirir" (1944: 89). Erdoğan Alkan'ın aktarımı ile "Veysel'in bir arkadaşı, mekân değişikliğinin Veysel'e iyi geleceğini düşünerek onu memleketi Zara'ya gitmeye ikna eder. Böylece Veysel otuz üç yaşında ilk defa köyünden çıkmış olur" (2001: 15). Doğan Kaya, Veysel'in köyden ayrılışını şöyle aktarır; arkadaşı Deli Süleyman ve kalaycı Hüseyin'le Zara'nın Barzan Beleni (Pazarbelen) köyüne gidip Kasım'a misafir olurlar. Dönüşte Zara'nın Girit köyüne uğrarlar. Zara'da yaklaşık üç ay geçiren Veysel, imkân oldukça çalıp söyler, eline biraz para da geçer. Oradan 9 liraya meşeden yapılmış bir saz alırlar. Dönüş yolunda Kürt Kasım ile beraber, babası Karaca Ahmet'ten adını sık sık duyduğu Yalıncağ Baba Tekkesi'ne uğrarlar. Tekke'nin hizmetini gören otuz yaşlarında dul bir kadın olan Gülizar'la karşılaşmaları böylelikle gerçekleşir. O gece orada kalıp köye dönerler. Daha sonra Karayaprak köyüne dünür gönderip Gülizar'ı ailesinden istetir. Gülizar, rüyasında "Sen Veysel'in külünü dökeceksin." hitabına muhatap olacak ve Veysel'in evlenme isteğine babasının çekincelerine rağmen "evet" diyecektir (Özen, 1998: 33; Alkan, 2001: 15; Kaya, 2004: 6) Yukarıdaki hikâyeden farklı olarak Kaya'nın aktarımına göre, Gülizar, bu evliliğe istekli değildir. Bunun üzerine dedesi Hamza; "Yavrum, sana bir şey diyem mi? Kör olmayan ne olur? Sağlam göz kör olmaz mı? Sağlam bacak topal olmaz mı? Allah onun geçimini verir." diyerek Gülizar'ı ikna eder. İki taraf anlaşır ve Gülizar'ı 1928 yılında Sivrialan'a getirirler.

İlk evliliğinden iki evladı olmasına rağmen hepsini kaybeden Veysel'in hiç çocuğu yoktur. Ancak Gülizar ile evliliklerinden Zöhre (doğ. 1930), Ahmet (doğ. 1934), Menekşe/Menevşe (doğ. 1937), Bahri (doğ. 1941), Zekine/Sakine (doğ. 1941) ve Hayriye (doğ. 1943) olmak üzere altı çocuk sahibi olmuştur (Alptekin, 2011: 23). Bir de Hüseyin adını verdikleri bir evlatları olur (Özen, 1998: 15). Ancak Hüseyin birkaç aylıkken vefat etmiştir (Kaya, 2004: 6). Eşi Gülizar da 29 Ekim 1991'de vefat etmiştir.

Veysel, bunaldığı ve hayattan umudunu kestiği bir dönemde köyünden çıktığında yol kendisini Gülizar'a götürmüştür. Aslında keder için çıktığı köyüne mutlu ve heyecanlı bir şekilde geri dönmüştür. Her zaman feleğinden ve kara bahtından şikâyet eden Veysel için bu sefer felek Gülizar'ı bulması için kendisini köyünden çıkarmıştır. Bu sebeplerle Veysel başına gelen talihsiz hadiselerle

yalnız/hayat arkadaşsız başladığı bu yolculuğunda hayat arkadaşını da bulmuştur. Artık bir nebze de olsa Esmâ ile yaşamış olduğu kendisine hüznün veren olayları unutmaya başlamış ve Gülizar'ı düşünerek ona şiirler yazmıştır.

*Bir kökte uzamış sarmaşık gibi
Dökülmüş gerdana saçların güzel
Gözlerin ufukta bir ışık gibi
Kara bulut gibi kaşların güzel*

*Koynundaki turunç mudur nâr mudur?
Adın Huri midir Gülizar mudur?
Gözlerinden akan yağmurlar mudur?
On beş on altı mı yaşların güzel?*

*Afet-ı devran mı bilmem ki nesin
Bülbülün avâzın andırır sesin
Seher yeli gibi gelir nefesin
Âşığa bahardır kışların güzel*

*Her güzel de eda ile salınmaz
Huri misin melek misin bilinmez
Emsâlin dünyada azdır bulunmaz
Firdevs-i âlâ'da eşlerin güzel*

*Görünce derdimi arttırdım kat kat
Can alıcı gözün sanki bir cellât
VEYSEL'i kapından eyleme azat
Bana yastık olsun döşlerin güzel*

(Kaya, 2004: 181).

Bu yolculuk, Veysel'in hayatında bir dönüm noktası olmuş ve Gülizar ile yedi evladının annesi ile tanışma fırsatını kendisine vermiştir. Veysel ilerleyen yıllarda kalbine ilham düşüp de dili çözüldüğünde Gülizar için onun gönlünü alacak ve kendi içindeki duyguları anlatacak şiirler söylemeye başlayacaktır. Gülizar'ın kızıl ve kabarık saçları, kara bulut kaşları gibi dış güzelliğinden övgüyle bahsedecektir.

*Bir pipom var yamalıklı
Palto giyerim alıklı
Oğlum kızım hep çarıklı
Mes giymemiş soyum benim*

*İki gözüm görmez benim
Kimse halım sormaz benim
Beş gün evde durmaz benim
Gurbet oldu köyüm benim*

*Bir eşim var kızıl sarı
Kubardır gezer saçları
Benim der dünya dilberi
Böyle düşmüş pâyım benim*

...

(Kaya, 2004: 209).

3. Ahmet Kutsi Tecer ile Tanışması (1931)

Veysel'in hayatındaki üçüncü dönüm noktası 1930'da önce Sivas Lisesine edebiyat öğretmeni olarak atanan kısa bir süre sonra da Sivas İl Millî Eğitim Müdürü olarak görevlendirilen Ahmet Kutsi Tecer ile tanışmasıdır. Zorunlu hizmet için 1930 yılında Sivas'a gelen Ahmet Kutsi Tecer, burada Sivas Lisesi edebiyat öğretmeni Vehbi Cem (Aşkun) ve müzik öğretmeni Muzaffer (Sarısözen) ile tanışır. Tecer, görevi sırasında Sivas'taki âşıkların varlığını ve çokluğunu görmüş ve dönemin belediye başkanı olan Hikmet Işık Bey'in ilk başkanı olduğu bir "Halk Şairleri Koruma Derneği"ni kurmuştur. Dernek tüzüğünde âşıkları bir araya getirerek bayramlar tertip etme de vardır. Bu vesileyle 5-7 Kasım 1931 tarihlerinde üç gün devam eden Sivas Halk Şairleri Bayramı'nın birincisi düzenlenmiş olur (Kaya, 2004: 16; Bekki, 2021: 28). Bayrama Âşık Veysel'in de aralarında bulunduğu saz ustası, âşık ve hikâyeci olarak on beş kişi davetlidir (Tecer, 1932: 9-10). Bayramda sahne alan ilk kişi Âşık Veysel olmuştur. Veysel, bu programda hepsi usta malı olmak üzere beş adet türkü seslendirmiştir (Özen, 1998: 22-24). Veysel, bu bayramda ödül alan âşıklar arasında yer alır. Bayrama katılan âşıklara "ayak teri ve yol harçlığı" olarak on lira ödenir (Koz, 2015: 95). Veysel, "Bizim size para vermemiz gerekir. Siz bize değer verdiniz, buraya kadar çağırdınız ve dinlediniz. Bizim için en büyük para budur." diyerek kendisine verilen on lirayı kabul etmek istemez. Israrlar sonucu beş lirasını alıp diğer beş lirayı da derneğe bağışlar (İvgin, 1994: 252). Bekki, Veysel'in bu tavrı için, "Tecer'in Veysel'in bu jestini ve tok gözlülüğünü bir tarafa not ettiğini ve ölene kadar Veysel'le ilişkilerini sıcak tuttuğunu hatta onu koruyup kolladığını" yazar (Bekki, 2021: 30).

Âşık Veysel, Ahmet Kutsi Tecer'i düşünerek onun için iki şiir terennüm eder. Veysel, aşağıdaki şiirinde gönlündeki değerinin bir göstergesi olarak Tecer'e "gönlünün yaylasında" makam vermiş olduğunu söyler.

*Havalandı gönlüm inmez engine
Her zaman gönlümün yaylası Tecer
Yüzünü benzettim gülün rengine
Her zaman gönlümün yaylası Tecer*

*Tecer Dağı her yayladan yayladır
İşittiğim haber bana gayledir
Sevgin beni için için söyletir
Her zaman gönlümün yaylası Tecer*

*Haber aldım yine başın dumanlı
Dağılmış dumanın şöhreti şanlı
Açmış meneşeler yeşil çemenli
Her zaman gönlümün yaylası Tecer*

*Gelmiş o yaylanın baharı yazı
Öter bülbülleri hoştur avâzı
Bilir Köroğlu'nu sever Ayvaz'ı
Her zaman gönlümün yaylası Tecer*

*Yüce yaylan güzellerin otağı
Hoştur VEYSEL yaylaların o çağı*

*Ulu dağlar koç yiğitlerin yatağı
Her zaman gönlümün yaylası Tecer*

(Kaya, 2004: 251).

Veysel bu şiirini mahlassız olarak Ahmet Kutsi Tecer'in 1938 doğumlu olan oğlu Mehmet Tecer için söylemiştir (Kaya, 2004: 164).

*Tecer koymuşlar adını
Nenni Tecer Mehmet nenni
Dünyada al muradını
Nenni Tecer Mehmet nenni*

*Kutsi Bey'in evladısın
Yalan dünyanın tadısın
Gönlümüzün muradısın
Nenni Tecer Mehmet nenni*

*Beleler kutnu kumaşa
Ömürlü ol binler yaşa
Bir gün gelin koşa koşa
Nenni Tecer Mehmet nenni
(Kaya, 2004: 164)*

Veysel, özellikle oğlu için söylediği şiirde Mehmet Tecer'in "muradını dünyada alması" için dua etmiştir. Bu dua, kendisinin gözlerini kaybetmesi ile başlayan feleğin yüzüne gülmemesi halini çok sevdiği bir kişinin çocuğunun yaşamasını istememesidir. Aslında Veysel'in bu şiirde kendi çocukluğuna ve kendi acılarına döndüğü yorumlanabilir. Her iki şiirde de Âşık Veysel'in Ahmet Kutsi Tecer'e vermiş olduğu değer görülmektedir. Veysel'in her zaman yanında olmaya çalışmış, onun tüm işlerini kolaylaştırmak için çabalamıştır. Bayramda ayrıca katılanlara "halk şairi" olduklarını belgeleyen -Veysel'in deyimleriyle" bir kâğıt verilir. Mensubiyeti ve icra ettiği sanatından dolayı pek çok yerde ötekileştirilmeye (Bekki, 2021: 31) maruz kalan Veysel, verilen kâğıdın önemini İbrahim Aslanoğlu'na şöyle dile getirir:

"O zamanın zihniyeti dolayısıyla elimizde sazla bir kasabaya bile gidemiyorduk. Hem ayıp, hem günah sayılıyordu. Ancak köylerde dolaşıyorduk. Düğün ve eğlence olduğu zamanlar gelip bizi götürürlerdi. Ayağımızın bağını Ahmet Kutsi Tecer çözdü. Elimize bir kâğıt vermişti. Her gittiğimiz yerde gösteriyorduk. Bu suretle serbestçe dolaşmak imkânına sahip olduk" (Aslanoğlu, 1964: 14).

Ahmet Kutsi Tecer, böylece Âşık Veysel'in âşıklık bağlamında önünü açmış ve gönül rahatlığı ile sanatını icra etme maksadıyla diyar diyar gezmesine vesile olmuştur. Ahmet Kutsi Tecer, sadece maddeten değil manen de Veysel için "yüce birey" sayılırdı. Okumuş, bilen birilerinin Veysel'in şiirlerine müdahale ettiği, bu kişinin de Ahmet Kutsi Tecer'in olabileceğine dair şüphe ve imalar karşısında Veysel;

"Kutsi Bey şimdiye kadar bir kelime bile değiştirmede. O: "içinden nasıl geliyorsa öyle söyle, başkasının sözünü karıştırmak şiirin benliğini bozar" derdi. Kutsi Bey şiirlerime bu düşünce ile söz karıştırmamıştır ama iyiliği ve yardımı çok olmuştur. Efendim, coşkun bir dere çağıl çağıl akar. Ekseriya sağa, sola da taşıp zararlı olur. Hâlbuki onu bir arkin içine sokup, yanına da bentle kapatırsak durulur, faydalı olur. Kutsi Bey işte beni bu bendin içine soktu. Şiirlerimi de götürdüğüm zaman her seferinde de "Aferin, iyi olmuş; ilerde daha iyi olacak" diye daima beni teşvik

Âşık Veysel'in Şiirlerinde Episodik Yansıma Olarak "Dönüm Noktası Belleği"

etti. Ben de yüzümün kara çıkmaması için elimden geldiği kadar iyi olmasına çalıştım" (Aslanoğlu, 1964: 21).

Ahmet Kutsi Tecer'e çok şey borçlu olduğunun farkındadır Âşık Veysel, bu sebeple ilerleyen yıllarda da birlikteliğini devam ettirecek, Tecer vefat edene kadar kendisiyle işbirliğini sürdürecektir.

4. İlk Değişini Söylemesi (1933)

Veysel'in hayatındaki dördüncü dönüm noktası ise ilk değişini söylemesidir. Veysel usta malı söyleyişten kendi ilhamını yakalayıp içindekileri kelimelere dökmeye başladığı zaman âşıklık bağlamında olgunluk çağının ilk adımlarını da atmaya başlamıştır. Veysel, Suat Taşer ile yapmış olduğu röportajda "şiire ne zaman başladınız?" sorusuna "Cumhuriyetin 10. yıl dönümüne kadar şiir söylemekten çekindim." cevabını verir. Bu çekincesini şöyle açıklar: "Anamın babamın hoşuna gitmemesinden korkuyordum. Hem korkuyordum, hem de gizli gizli söylüyordum. İçimden bana ille şiir söyle diyen bir kuvvet vardı. Ben de söyledim, ama 1933 yılına gelinceye kadar kimselere duyurmamıştım." Taşer, ilk şiirinin hangisi olduğunu ve hatırlayıp hatırlamadığını sorar. "Hatırlıyorum 10. yıl için söylediğim şiirdir." (Taşer, 1950: 4) cevabını veren Veysel, böylece ilk şiirini Cumhuriyet için yazmış olduğunu belirtir. Konuşma şöyle devam eder:

Bu şiiri o zaman besteledim ve söyledim. Şarkışla'nın Ağcakışla nahiyesi müdürü, belki bana bir faydası dokunur diye, şiiri Ankara'ya yolladı. Şiir gitti, aradan aylar geçti, ses çıkmadı. Eski rehberim İbrahim'le düştük kış kıyamet yollara, tam üç ayda geldik Ankara'yı bulduk. Şiirim (Hâkimiyet-i Milliye)de üst üste üç defa neşredildi.

- Başkaca faydasını görmediniz mi?
- Hayır, görüp göreceğin bu oldu.
- Ondan sonra artık çekinmeden şiir söylemeye başladınız, değil mi?
- Evet, gayrı çekinecek bir şey kalmamıştı çünkü... (Taşer, 1950: 4)

Âşık Veysel, 1933 yılına kadar usta malı deyişler çalıp söylemiş, Cumhuriyet'in 10. yılı için *Atatürk/Cumhuriyet Destanı* adlı ilk şiirini 1933 yılında yazmıştır.

Âşık Veysel, hatıralarında şöyle der: "...Vallahi önceleri pek heves etmedim. Hoşuma gidenleri yazdırır, okutur, ezberlerdim. Babam da bulduklarını bana belletirdi (Aslanoğlu, 1964: 12). Aslanoğlu kendisine hangi âşıkları tercih ettiğini sorunca; "hiçbirini diğerine tercih etmedim. Âşıklar değil, şiirler hoşuma giderdi. O kadar.. Ha.. Kendiliğimden söylemek hevesi bazen içimden geçerdi. Ama bu adam kimin kızına, kimin gelinine âşık ki böyle söylüyor düşüncesi ile o perdeyi yırtamazdım." Cevabı ile daha sonra ikinci soru olan bu perdeyi ne zaman yırttığı sorulur; "Çok sonra. Her şey bir sebep lazım. Ali Rıza Bey nahiye müdürümüzüzdü. Köye geldiğinde bana: "Cumhuriyet'in 10. yılı için güzel bir destan hazırla. Bayramda nahiyeye gel, okursun" dedi. Ben de ilk defa bu destanı hazırladım. İlk deyişim budur. Çok beğendiler, Ankara'ya bile yazdılar." (Aslanoğlu, 1964: 12). Kutlu Özen, âşığın oğlu Bahri Şatıroğlu'nun derlemesinden Veysel'in "o zamana kadar hiçbir şiir yazmadığım için usta malları satıyordum" sözlerini aktarır (Özen, 1998: 16).

Veysel'in âşıklık geleneği bağlamında özgürlüğünün ve özgünlüğünün ilk adımı Cumhuriyet'in 10. yıl dönümünde atılır. Cumhuriyet'in 10. yıl dönümü için

yazdığı aşağıda bir kısmı verilen bu şiir, bu sebeple kendisi için de ayrı bir öneme sahiptir.

*Türklerin ihyası Hazret-i Gazi
(Atatürk'tür Türkiye'nin ihyası)¹
Kurtardı vatanı düşmanımızdan
Canını bu yolda eyledi feda
Biz dahi geçelim öz canımızdan*

*Sinesini hedef etti düşmana
Ölmüşken vatanı getirdi cana
Çekti kılıcını çıktı meydana
Gören ibret aldı meydanımızdan*

*Çekildi sancaklar dayanmaz canlar
Şarktan Garba gitti Türk'teki şanlar
O kadar paşalar o zabitanlar
Ayrılmadı asla sağ yanımızdan*

...

*Türkiye'yi adalette yaşattı
Dağları deldirdi demir döşetti
Millete bir altın kemer kuşattı
Hâşâ nankör olman devranımızdan*

*Âşık Veysel bunu böyle söyledim
Benden de yadigâr bu kalsın dedim
Sözlerim yalan mı dinle efendim
Kürrei arz doldu hep şanımızdan*

(Kaya, 2004: 223-225).

Veysel, yukarıdaki şiirinden Taşer'in de aktardığı gibi (1950: 4) başka bir fayda görmemiştir ancak ilk tanınması hatta tanınmanın da ötesinde kendi sınırlarını aşması bağlamında manası çok büyük olan bir şiirdir. Zira Taşer kendisine “ondan sonra artık çekinmeden şiir söylemeye başladınız, değil mi?” diye sorduğunda “evet, gayrı çekinecek bir şey kalmamıştı çünkü...” diye karşılık verir. Bade içip içmediği bilinmeyen (Kaya, 2004: 19) Veysel'in Âşık Veysel olarak başka bir deyişle sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişteki ilk özgün eseri bu şiiri olmuştur. Emin Karakuş, kendisine ilk eserini ne zaman yaptığını sorduğunda Veysel, “Cumhuriyetin 10. yıl dönümünde “Gazi'ye Methiye” adında bir şiir söyledim. Bunu hem besteledim, hem de sazla okudum. Beni tanıyanlar, evvela bu şiirimden tanıdılar.” şeklinde cevap verir (1949: 8). Veysel'in on yaşındaki Cumhuriyetin ideolojisinden ve Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetini kurarken yaşadığı zorluklardan bahseden şiiri ile ilgili olarak Umay Günay'ın yaptığı değerlendirme dikkat çekicidir. Günay'a göre; Veysel'in kendi üslubunu taşımayan ortak halk şiiri üslubunda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve ilk on yılda yaşanan güçlükleri ve başarıları dile getiren bu ilk şiir, sonraki şiirleriyle birlikte değerlendirildiğinde onun Cumhuriyetle temsil edilen resmî Türk devleti

¹ Şiirin birinci dizesindeki “Hazret-i Gazi” ibaresi, 2 Temmuz 1934'te çıkarılan “Soyadı Kanunu” ve Mustafa Kemal Paşa'ya “Atatürk” soyadının verilmesine ilişkin kanundan (24 Kasım 1934) dolayı “Atatürk'tür Türkiye'nin ihyası” şeklinde değiştirilmiştir (Bekki, 2021: 35).

Âşık Veysel'in Şiirlerinde Episodik Yansıma Olarak "Dönüm Noktası Belleği"

ideolojisinin savunucu olarak şekillenen kimliğinin ilk belirleyicisi olarak kabul edilebilir" (2008: 290).

Veysel *Atatürk (Cumhuriyet) Destanı'nı* Atatürk'ün huzurunda okumak ister. 1933'te yaya olarak Yozgat, Çorum ve Çubuk yolu ile üç ayda Ankara'ya gider. Ancak araya giren çeşitli engeller yüzünden (Bekki, 2021: 34) bunu gerçekleştiremez. Bu yolculuğun tek kârlı tarafı bir milletvekilinin kendisine *Hâkimeyet-i Milliye* gazetesinden bahsetmesi olur. Gazeteye giden Veysel ve arkadaşı orada Falih Rıfki Atay ile görüşür. Veysel'in yazdığı şiirleri çok beğenen Atay, bunları üç gün boyunca gazetede yayımlatır (Kaya, 2004: 18). Böylece 1 Nisan 1934'te *Hâkimeyet-i Milliye*'de "Bir Saz Şairi: Âşık Veysel" başlığı altında bir sunuş yazısıyla Veysel'in ilk şiiri okurla buluşturulmuş olur (Bekki, 2021: 34). *Hâkimeyet-i Milliye* gazetesinde on yedi dörtlük olarak yayımlanan şiir toplamda on dokuz kıtadır (Kaya, 2004: 223-225).

Şiirin yayımlanmasından bir gün sonra aynı gazetenin ilk sayfasında Veysel'in fotoğraflarıyla şiirine ilişkin kısa bir değerlendirme yazısı yer alır. Bu yazının son cümlesinde, "Bu şairi bulup sazı ve sözü ile Anadolu'nun köylerinde, kasabalarında dolaştırınız." (*Hâkimeyet-i Milliye*, 3 Nisan 1934'ten aktaran Bekki, 2021: 36) denilerek Veysel'in hayatının bundan sonraki kısmının şekillenmesinde bir ön haberci olur.

Bakiler'in de belirttiği gibi, "ilk yazdığı *Atatürk (Cumhuriyet) Destanı*'yla şiir dünyamıza adım atan ve kendisini kabul ettiren Âşık Veysel, artık usta malı alıp satmaktan vazgeçti. Şiirlerini kendisine has bir söyleyişle ve kendisine has bir çalışma türkleştirerek toplulukların karşısına çıktı. Şöhreti kısa zamanda vatan ufkunu süslemeye başladı" (Bakiler, 1986: 11). Kısa bir sürede adını duyuran Âşık Veysel, 1933 yılından 1944 yılına kadar Ankara'yı, İstanbul'u ve Anadolu'nun birçok şehir, köy ve kasabasını adım adım dolaştı (Özen, 1998: 17; Gökçe, 1944: 92). Veysel'in şu sözleri ilk deyişi olan destanı söyledikten sonraki gördüğü muameleyi izah etmektedir:

"... Zamanla bizi de anlayanlar çıktı. Ağcakışla'da Cumhuriyet/Atatürk Destanı'nı söyledikten sonra arkadaşım İbrahim'le köyden çıktık. Yayan olarak köy köy, şehir şehir üç ayda Ankara'ya vardık. Bize çok iltifat ettiler." (Bakiler, 1986: 8). Veysel'in bu ilk Ankara tecrübesi ile kendine güven duygusu gelir. Bu sayede tanınmaya başlamasıyla öz güvenini de kazanan Âşık Veysel, Türkiye'nin dört bir yanını dolaşmaya; halkevlerinde ve köy enstitülerinde dersler vermeye başlar. Hatta 1934 yılında ilk radyo deneyimini İstanbul Radyosunda gerçekleştirir. Ardından plak çalışmaları derken kasketli, çarıklı Veysel artık iskarpinli ve fötr şapkalı Âşık Veysel olmuştur.

Âşık Veysel, *Halkevi (I)* (Kaya, 2004: 123), *Halkevi (II)* (Kaya, 2004: 166), *Okul (I)* (Kaya, 2004: 187-188), *Okul (II)* (Kaya, 2004: 272-273), *Köy Enstitülerine* (Kaya, 2004: 245) adlı şiirlerini bu dönemlerde yaşadığı olaylarla ilgili olarak söylemiştir. *Okul (I)* adlı şiirinin altıncı dörtlüğünde geçen;

*Rad(i)yo hayrete düşürdü beni
Her dilden biliyor yok amma canı
İlim akıl fikir yaratmış bunu
Lâmbası dalgası dedi ki okul* (Kaya, 2004: 188)

sözleri Veysel'in radyo karşısındaki şaşkınlığını ve hayretini gizleyemediğini göstermektedir. 1934 yılında hayatına giren radyo sadece Veysel'in bir parçası

olmamış Âşık Veysel'i de radyoda şiir terennüm etmesi sebebiyle kendisinin bir parçası yapmıştır.

Bir kere yaşanmış ve tekrar etmiş olaylar haricinde, kişinin yaşamının dönemlerini hatırlama süreçleri otobiyografik belleği oluşturan bir başka bileşendir (Rubin, vd., 2003; Williams, 1996). Kendi yaşantımızın bazı zamanlarını ortak bir özelliğe dayanarak dönemlere ayırabiliriz. Otobiyografik bellek araştırmacılarından Norman Brown (2016), insanların otobiyografilerini dönemler halinde kodladıklarını, özellikle de savaş yılları, depremden sonraki yıllar gibi önemli toplumsal olayların da bu tür dönemleri çerçevelediğini ileri sürer. İlaveten Gülgöz de "kişilerin yaşamında yer alan bir kerelik belirli olayların da söz konusu dönemle örtüşebildiğine ve bu dönemin içinde yer alabildiğine" işaret eder (Gülgöz, 2023: 18). Dilinin çözülmesinin *Atatürk (Cumhuriyet) Destanı* adlı şiirle, ayak bağının çözülmesinin ise Ahmet Kutsi Tecer sayesinde olduğunu dile getiren Âşık Veysel için hayatının dönüm noktaları bu bakımdan büyük öneme sahip anlardır. Tecer'in Veysel'in akıl hocası olması kendisinin ilerleyen yıllarında karşısına çıkan pek çok fırsatı değerlendirmesinde etkili olmuştur.

Sonuç

Âşık Veysel, Türk edebiyatı külliyyatına 1894 yılından 1973 yılındaki vefatına kadar geçen 79 yıllık ömründe kayıt altına alınan kendisinin de belirttiği gibi bir o kadar da kaybolan birçok eser kazandırmıştır. Elbette her sanatçı gibi eserlerine kendi duygu, düşünce ve hislerini yansıtmış, eserlerini bu duygularla yoğurmuştur. Emin Karakuş'a da belirttiği gibi, Veysel'in okuduğu her şarkının bir izahı vardır. "Şarkıya başlamadan evvel, hangi hadiseden mühlhem olduğunu kısaca anlatıyor, ondan sonra okumaya ve çalmaya başlıyor." (1949: 11). Yaşadığı her hadise ruhuna ve gönlüne işleyen Veysel, bu sebeple her dönemde herkes için içten ve samimi bir söyleşe sahip olmuştur.

Veysel'in yaşamı henüz çocukluk yaşlarında yaşadığı acılarla başlar, bu acılara göğüs germeyi öğrenir hatta kendince bunların üstesinden bile gelmeye çabalar. Veysel'in hayatında acı ve kederli günleri kadar onun tüm yaşamını etkileyecek önemli dönüm noktaları başka bir ifade ile kırılma anları da olmuştur. Genel olarak bu dönüm noktaları ilk sazını eline alması, ikinci eşi ile karşılaşması, Ahmet Kutsi Tecer ile tanışması ve ilk deyişini söylemesi olarak sıralanabilir. Elbette Âşık Veysel'in hayatı sadece bu başlıklarla özetlenemez ancak bu dört başlık daha sonra gelişecek olan hayatındaki başka başka evrelerin başlangıç hüviyetindedir. Veysel, hayatındaki dönüm noktalarının her birinden çok güzel sonuçlar elde etmiş, adeta bunları kendisi için birer fırsata çevirmeyi becerebilmiştir. Babasının ilk bağlamasını getirmesi ile müzik sevgisi açığa çıkmış; yaşadığı sıkıntılar ve huzursuzluklar neticesinde çıktığı yolda ikinci eşi, annesinin adı Gülizar ile karşılaşmış ve ondan altı evlat sahibi olmuş, evdeki mutluluğu ve huzuru yakalamış; Ahmet Kutsi Tecer ile tanışmasıyla adını duyurma fırsatını yakalamış ve Tecer'in ömrü vefa ettiği sürece onunla gönül dostluğu devam etmiş, Tecer kendisini her ortamda ve fırsatta desteklemiştir ve son olarak ilk deyişini söylemesi ile artık sade kişilikten sıyrılıp sanatçı kişiliğe ilk adımını atmış ve kendine olan güveni yerine gelmiştir. Hemen peşi sıra yurt gezileri, halkevi ve köy enstitüleri öğretmenliği, radyo programları ve plaklar peşi sıra gelmeye başlamıştır. Âşık Veysel, tüm bu yaşadıklarını anıları ve şiirlerinde sevenleri ile paylaşmış adeta onlar için günlük tutmuştur.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2004). *Âşık Veysel Türküz Türkü Çağırırız*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aslanoğlu, İ. (1964). *Âşık Veysel*. Sivas: Sivas Millî Eğitim Müdürlüğü Halk Eğitimi Yayınları.
- Bakiler, Y. B. (1986). *Âşık Veysel/Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Bekki, S. (2021). *Halk Müziğinin Seyyar Radyosu Âşık Veysel*. İstanbul: Muhit Kitap.
- Bluck, S. ve Levine, L. J. (1998). "Reminiscence As Sutobiographical Memory: A Catalyst For Reminiscence Theory Development". *Ageing & Society*. 18(2), 185-208.
- Brewer, W. F. (1986). "What is Autobiographical Memory?". *Autobiographical Memory*. (der. David C. Rubin). New York: Cambridge University Press. 25-49.
- Brown, N.R. (2016). "Transition Theory: A Minimalist Perspective on yhe Organization of Autobiographical Memory". *Journal of Applied Reserch in Memory and Cognition*. 5(2), 128-134.
- Cohen, G. (1998). "The Effects of Aging on Autobiographical Memory". *Autobiographical Memory: Theoretical and Applied Perspectives*. 105-123.
- Conway M.A. ve Pleydell-Pearse C. W. (2000). "The Construction of Autobiographical Memories in The Self Memory System". *Psychological Review*. (107), 261-288.
- Conway Martin A. - vd. (2004). "The Self and Autobiographical Memory: Correspondence and Coherence". *Social Cognition*, Vol. 22, No. 5, 491-529.
- Eröz, N. (1936). "Saz Şairleri". *Yedigün*. S. 7/161, 11-12, 23.
- Gökçe, E. (1944). *Âşık Veysel'in Hayatı, Âşık Veysel-Deyişler*. (haz. Ahmet Kutsi Tecer). Ankara: Ülkü.
- Gülgöz, S. (2023). "Otobiyoğrafik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar". (der. Sami Gülgöz vd.). *Hayatı Hatırlamak Otobiyoğrafik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Günay, U. (2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Howe M. L. ve Courage, M. L. (1997). "The Emergence and Early Development of Autobiographical Memory". *Psychological Review*. 104 (3), 499-523.
- İvgin, H. (1994). "Veysel'i Yetiştiren Çevre". *Bütün Yönleriyle Âşık Veysel Yaşamı Sanatı Şiirleri*. (haz. Gülağ Öz). Ankara: Ayyıldız Yayınları. 252-254.
- Karakuş, E. (1949). "Halk Saz Şairi Âşık Veysel". *Yedigün*. (5), 8, 11.
- Kaya, D. (2004). *Âşık Veysel*. Sivas: Sivas Valiliği.
- Klein S. B. (2001). "A Self to Remember: A Cognitive Neuropsychological Perspective on How Self Creates Memory and Memory Creates Self". (der. Constantine Sedikides ve Marilynn B. Brewer). *Individual Self, Relational Self, Collective Self*. New York: Psychology Press. 25-46.

- Klein, S. - vd. (2002). "Memory and Temporal Experience: The Effects of Episodic Memory Loss on an Amnesic Patient's Ability to Remember the Past and Imagine the Future". *Social Cognition*. 20(5), 353-379.
- Koz, S. (2015). "Sivas Halk şairleri Bayramı: Ulusal Basında Yansımalar". *Ölümünün 50. Yılında Muzaffer Sarısözen Sempozyumu (Sivas, 18-20 Kasım 2013) Bildirileri I.* (haz. Kadir Pürlü). Sivas: Sivas 1000 Temel Eser. 89-123.
- Nelson, K. (1993). "The Psychological and Social Origins of Autobiographical Memory". *Psychological Science*. 4(1), 7-14.
- Nelson, K. (1997). "Finding One's Self in Time". (der. Joan Gay Snodgrass ve Robert L. Thompson). *Annals of The New York Academy of Sciences: c. 818. The Self Across Psychology: Self-Awareness, Self-Recognition and The Self-Concept*. New York: New York Academy of Sciences. 103-116.
- Özen, K. (1998). *Âşık Veysel Selâm Olsun Kucak Kucak*. Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Pillemer, D. B. (1998). *Momentous Events, Vivid Memories: How Unforgettable Moments Help Us Understand The Meaning Of Our Lives*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rubin, D. C. - vd. (2003). "Belief and Recollection of Autobiographical Memories". *Memory & Cognition*, 31(6), 887-901.
- Rybash, J. M. (1999). "Aging and Autobiographical Memory: The Long and Bumpy Road". *Journal of Adult Development*. 6(1), 1-10.
- Sarp, N. ve Tosun, A. (2011). "Duygu ve Otobiyografik Bellek". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*. 3(3), 446-465.
- Taşer, S. (1950). "Âşık Veysel ile Bir Konuşma". *Zafer Gazetesi*. S. 301. Ankara.
- Tulving, E. (1983). *Elements of Episodic Memory*. New York: Oxford University Press.
- Tulving, E. (1985). "Memory and Consciousness". *Canadian Psychology*. 26, 1-12.
- Tulving, E. (2002). "Chronesthesia: Conscious Awareness of Subjective Time". (der. D.T. Stuss ve R.T. Knight). *Principles of Frontal Lobe Function*. New York: Oxford University Press. 311-325.
- Uzer, T. (2023). "Nasıl Hatırlarız, Nasıl Unuturuz: Kurumsal Yaklaşımlar". (der. Sami Gülgöz, vd.). *Hayatı Hatırlamak Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.